

Sociologická práce jako věc svědomí. K devadesátým narozeninám dr. Eriky Kadlecové

Pracovat v oboru společenských věd bývá v časech nesvobody velice nebezpečné. Člověk se může stát služebníkem utlačovatelského režimu, může se stát nástrojem ohlupování jiných, může resignovat na své poslání a přežívat sám jako „mankurt“. Existují však vzácní lidé, kteří vykonali významnou sociologickou práci navzdory nepříznivé době. Jednou z nich je Erika Kadlecová.

Erika Kadlecová se narodila 20. června 1924 v korutanském městě Spittal an der Drau, vyrostla v Brně, kde také ukončila střední školu s výborným prospěchem. Protože to bylo za německé okupace, v roce 1943, čekala ji po maturitě otrokářská práce (*Totaleinsatz*) ve zbrojním průmyslu. Za štěstí se tehdy pokládalo, že nebyla poslána do Říše, ale do továrny v Kuřimi. Po válce se s nesmírnou energií věnovala osvětové práci a současně studovala nejříve na Filosofické fakultě UK v Praze, potom aspiranturu na Akademii společenských věd v Moskvě. Její vědecká práce byla zaměřena na otázku společenského vědomí.

Po návratu ze Sovětského svazu se stala členkou Kabinetu pro filosofii (později Filosofický ústav ČSAV), kde se zprvu věnovala aktuálním propagandistickým tématům. Záhy však obrátila svoji pozornost k moderní religiozité, jejíž výzkum v roce 1963 ve Filosofickém ústavu prosadila. Stala se představitelkou obnoveného sociologického studia náboženství v tehdejším Československu. Připravila, organizovala a pak vyhodnotila empirický výzkum religiozity

Severomoravského kraje, který je dodnes oceňován i v mezinárodním srovnání. Tento výzkum, stejně jako pozdější komparativní výzkum religiozity mládeže, poukázal na problematičnost a neefektivnost komunistické proticírkevní politiky. V téže době navázala Kadlecová kontakty se sociology a religionisty z dalších zemí východního bloku a zapojila se do koordinace jejich činnosti, v dubnu 1967 uspořádala v Mariánských Lázních konferenci východních i západních marxistů a křesťanských myslitelů, ve svobodném světě vysoce ceněnou.

Koncem šedesátých let, v čase tzv. oblevy, Kadlecová přešla od teoretického bádání do politické praxe. V roce 1967 se stala zaměstnankyní ministerstva kultury, kde byla v dubnu 1968 pověřena vedením sekretariátu pro věci církevní. Během několika měsíců se jí podařilo radikálně změnit politiku státu v poměru k církvím. Tento výkon dokázali dosud ocenit spíše odborníci v zahraničí než doma (např. G. P. Muraško ve sborníku Institutu slavjanovědenija Ruské akademie věd, Moskva 2013). Srpnová okupace ukončila tuto misi do praktické politiky, ale hluboký zájem Eriky Kadlecové o otázky svobody vyznání, náboženství a svědomí nepřerušila. V týdnech naprosté nejistoty,

kdy jiní zvažovali, kde a jak se ukrýt před útlakem nové totality, Erika Kadlecová ne-rezignovala, ale moudře zachraňovala stopy reformních projektů a projevy svobodného myšlení.

V prosinci 1968, ještě pod hlavičkou Sociologického ústavu ČSAV, uskutečnila dotazníkový průzkum, kterým se obracela na všechny duchovní, kteří působili v českých zemích. Dotazník byl zaměřen na připomínky k polednové církevní politice. Otázky měly zachytit jejich starosti a potíže církví. Na přiloženém listu, který byl do zpracování průzkumu zahrnut, bylo možné vyjádřit se k dalším problémům, které nebyly v dotazníku zahrnuty. S ohledem na změněnou politickou situaci se autoři dotazníku rozhodli nezjišťovat žádné osobní údaje respondentů. Potom byly dotazníky dvacet let pečlivě ukryty a za úspěch se považoval fakt, že za výzkum nebyl nikdo postižen.

Násilná likvidace „obrodného procesu“ znamenala pro Eriku Kadlecovou nejen odchod z ministerstva, ze Sociologického ústavu ČSAV, vyloučení z KSČ, ale i nemožnost získat jakékoli kvalifikované zaměstnání. I když si vydělávala na živobytí prací jako účetní v obchodních organizacích, nepřestala se zajímat o věci veřejné. Spolu s manželem, významným ekonomem Miroslavem Kadlecem, byla mezi prvními signatáři Charty 77. Stejně jako ostatní z těch několika set statečných lidí, byla podrobena státní šikaně, domácím prohlídkám, výslechům i věznění. Dnes s úsměvem vzpomíná, jak vyšetřovatel při jednom z řady výslechů obvinil ji i manžela ze závislosti na nikotinu a naznačil jim, že i přes tuto závislost lze člověka ovlivňovat. Tehdy se Erika i Mirek rozhodli, že s kouřením přestanou, a přestali naráz a definitivně. Když o tom vypráví,

je na své tehdejší rozhodnutí oprávněně hrdá: i když byli dále pronásledováni, cítili se více svobodni, jako nekuřáci se zbavili své závislosti.

Erika Kadlecová spolupracovala na přípravách dokumentů Charty 77 (dokument o stavu vězeňství), spolupracovala s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných. U soudů se zastávala lidí, kteří byli pronásledováni za své náboženské aktivity. Sledovala například spor evangelického faráře Jan Kellera, který ztratil státní souhlas k duchovenské činnosti za to, že organizoval společná setkání věřící mládeže, anebo soudní proces v Olomouci, v němž byl za svoji činnost v katolickém samizdatu souzen Michal Mrtvý. Se znalostí věci dokazovala, že to, co bylo (v roce 1986!) označováno za trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, trestný čin pobořování či podvracení republiky, byla přirozená občanská aktivita, zaručená paktem o lidských právech. V samizdatu vyšla její stať o vzestupu zájmu o náboženství v české společnosti, zúčastnila se práce na samizdatové učebnici nejnovějších dějin, do níž napsala kapitolu o situaci náboženství a náboženských institucí ve 20. století (dílo vyšlo v únoru 1990 i knižně: V. Mencl – M. Hájek – M. Otáhal – E. Kadlecová: *Křivžovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha 1990).

V čase „glasnosti“ mezi červencem 1987 a únorem 1988 Kadlecová přistoupila ke zpracování výzkumu duchovních z roku 1968. Úschovu přežilo 1089 vyplněných dotazníků. V úvodu studie vysvětluje: „Proč vykopávám tento snímek, momentku starou 20 let? Protože je to nesplněný závazek, to za prvé. Slib se musí plnit, lépe pozdě než nikdy, živým i mrtvým. Dále proto, že podle mého názoru má i určitou poznávací

hodnotu z hlediska historie. Jsou zde autentické prožitky a pocity jedné skupiny obyvatelstva. Škoda, že nemáme podobným způsobem zachyceny i jiné společensky angažované skupiny – španěláky, účastníky protifašistického odboje... Obraz padesátých let i obraz ledna [1968] by vystoupil ještě plastičtěji. Často stačí jedna věta, za kterou stojí zkušenost člověka, charakterizovat dobu: ‚Když zastaví před farou auto, tak vím, že pro mě nejdu‘; ‚Mám už zase vlast.‘ Je ještě jeden důvod, proč se k lednu vracet. Ne proto, že žijí ti, kdo jej dělali, ale že vládnou ti, kdo jej likvidovali. Jejich legitimita, jejich právo vládnout není odvozeno ani z milosti boží, ani z vůle lidu, ale ze zásluh na potlačení ‚kontrarevoluce‘, z ‚překonání krizové situace roku 1968‘. Proto musí trvat na zatracení všech a všeho, co jim páchne reformou, demokratizací a svobodou slova. Není to nostalgie ‚mužů ledna‘, ale noční můra konzumentů srpna, pro kterou není možné nechat minulost minulostí a jít dál.“

Studie Eriky Kadlecové, přestože zpracovávala dvacet let staré dotazníky a přestože byla napsána před více než dvaceti lety, dodnes neztratila na aktuálnosti. Píše se v ní třeba to, že „[p]ro většinu duchovních se stal církevní tajemník symbolem a ztělesněním všeho negativního, nepřátelského a despotickeho, co navíc má nad ním neomezenou moc a proti čemu se není kam a ke komu odvolat.“ „Pocit bezmoci duchovních umocňoval fakt, že prováděcí nařízení a směrnice k tzv. církevním zákonům nebyly veřejně publikovány; pověstná ‚fiatlová knížka‘, která je obsahovala, byla v ruce církevního tajemníka, který ji sám držel i vykládal.“ Nová linie v politice vůči církvím a křesťanům byla schválena vedením KSČ v březnu 1968, a tudíž do doby ankety

mohla působit méně než tři čtvrtě roku. Zajímalo nás, do jaké míry vůbec pronikla „dolu“ přes všechny filtry zděděných aparátů, stereotypů v hodnocení, předsudků na obou stranách, zajetých praktik a navyklých přístupů. Navíc, aby bylo dosaženo významnějšího obratu, nestačilo vydání směrnic, ale musela ji pochopit nebo alespoň tolerovat veřejnost – jak stranická, tak nestranická. Duchovní sloužící na faře byl tím konečným adresátem změn. Kladnou odpověď dalo 999 duchovních, tj. 92 % respondentů. Po opravě se zřetelem na menší zastoupení ŘK [římských katolíků] a ČSL [duchovních Církve československé (husitské)] ve vzorku zůstává 91 % pozitivních odpovědí, 5 % kategoricky záporných a 3 % záporných odpovědí s vyjádřením nadějí do budoucna. Když duchovní vypovídají o tom, jak se leden odrazil v jejich životě, zaznívá nejmýrazněji pocit *svobody* reálné a realizované, prožitek lidských práv ve všech oblastech, tudíž i v oblasti svobody svědomí, víry, slova, uplatnění vlastní osobnosti.“

Dnešního čtenáře mohou překvapit některé odpovědi na otázky, kterými byla hodnocena politika komunistického režimu vůči církvím před reformním časem: „Vnější tlak, jemuž byly společně vystaveny všechny církve, vedl také ke sblížení mezi nimi, staré třenice a nevráživosti byly překlenuty nově vzniklou solidaritou“ (ČSL); „Obtížná situace se odrazila i na mezilidských vztazích uvnitř kléru jednotlivých církví. Dochází k určitému procesu demokratizace, sociální a společenské rozdíly se podstatně zúžily, služební podřízenost musela být v mnoha ohledech nahrazena uvědomělou dobrovolnou kázní“ (ŘK); „Kněž se dostal mezi věrné a dělníky“ (ŘK); „Politický, hospodářský a společenský útlak semkl církve do jednoho houfu, že si byly bližší“ (ČSL).

Pozoruhodné je, že nemálo odpovědí hodnotilo kladně zestátnění církevního majetku (pozemků, event. podniků): „Duchovní byli zbaveni starostí o hospodářství – polnosti“ (ŘK); „Socializace půdy náležející Církvi by kromě výjimek byla v podstatě vítanou“ (ŘK); „Církev se stala takovou, jakou měla vždy být – chudou“ (ŘK). Reformní politika, která v roce 1968 nastolila dialog církví se státní mocí, byla hodnocena velmi pozitivně: „Vrátila život důstojný člověka, vdechla nový život do svobody slova Božího i náboženského tisku, vrátila duchovním i mnohým věřícím radost z práce a chuť k ní a sblížení všech vrstev občanstva. Osobně cítím, že z toho bude mít zisk především naše vlast, stát“ (ŘK); „Ano, svobodná, pozitivní práce, *důvěra* ve státní a stranické vedení“ (ČSL); „Oficiální proklamace KSČ v Akčním programu, že počítá s křesťany v tomto státě jako s rovnými partnery na společném díle, dává pocit uvolněnosti ve sborové práci“ (EV = evangelík). Spolu s pocitem svobody byl vyzdvihován návrat zákonnosti, přítomnost právního řádu: „S velikým zadostiučiněním jsem pocítil, že jsme osvobozeni od strachu – že se nám konečně už trochu důvěřuje a že se izolace dost uvolnila“ (ŘK); „Pocítil jsem vnitřní ulehčení mnohaleté tísně“ (ŘK); „Cítím se bezpečnější, zdá se mi, že mě bez důvodu nezavrou nebo nepošlou do PTP. Mám pocit, že nastala jakž takž právní jistota“ (ŘK). S pocitem svobody a jistoty se vrátil i pocit osobní důstojnosti a platnosti, a tím i plného občanství – dva nejpocetnější bloky odpovědí vyjadřujících určité obavy měly společného jmenovatele. Nevyjadřovaly obavy z polednové politiky, ale naopak *o ni*. Nejčastěji byl vyjadřován strach z návratu do stavu před lednem: „Pokud obavy, tedy jen aby to nové demokratické

vydrželo“ (EV); „Obavy, aby započaté církevní politice nebylo zabráněno“ (ČSL); „Obava, zda vše vydrží“ (ŘK).

Obrodný proces trval příliš krátce. Erika Kadlecová však svůj výzkum po mnoha letech dokončila a svému poznání zůstala věrna. I pro vědce je kontinuita postojů znakem pevnosti charakteru. Dnes žije tato moudrá žena v ústraní, ale zůstává pozitivní. S moudrým nadhledem sleduje zvuky okolního světa, jehož obraz už její oči nepostřehnou. Byla vždy skromná, neočekává oslavu svého životního jubilea, ale bylo by dobré uznávat výsledky její práce, které jsou stále aktuální.

Květa Jechová

Příprava konference *Perspectives on Contemporary Legend*

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a International Society for Contemporary Legend Research pořádají ve dnech 3. – 8. června 2014 v Praze 32. ročník mezinárodní konference věnované problematice soudobých neformálně i mediálně šířených kolektivně sdílených narativů, především takzvaným současným (městským) pověstem a fámám. Odborné setkání, které bylo od roku 1982 pravidelně pořádáno na University of Sheffield ve Velké Británii v podobě interdisciplinárních seminářů, se od konce osmdesátých let 20. století koná v ročním intervalu střídavě v USA, Kanadě a některé z evropských zemí.

Pražské konference se zúčastní přes 50 badatelů z 15 zemí světa (USA, Kanada, Ruská federace, Argentina, Velká Británie, Portugalsko, Francie, Belgie, Nizozemsko, Německo, Slovinsko, Estonsko, Litva,